

Англійська, ірландська, американська та канадська літератури

Ольга Острянко (Чернігів)

ПОЛІФОНІЧНА КАРТИНА СВІТУ В ПОЕЗІЇ ЕМІЛІ ДІКІНСОН

Простір культури – це простір мови та мовлення, що реалізуються в діалозі, набувають сенсу та значення. Зокрема, поняття діалогу застосовується як під час аналізу загальних відносин мови та тексту, так і конкретно до антропології та онтології, оскільки діалог є умовою буття, сенсом категорії співіснування та спілкування. Антропологічний аспект діалогу полягає в тому, що тільки під час комунікації людини з людиною розкривається особистість, як для іншого, так і для себе. Саморефлексує особистість здатна проявити себе лише у спілкуванні з «Іншим», створити своє «Я» у співставленні з іншим «Я» [див.: 11; 39].

У цьому ж полягає принцип архітектури імені, організації творчого простору американської поетеси Емілі Дікінсон. В її версифікаціях спостерігається першість чужого мовлення в контексті власного, крім того, поетеса активно використовує різні форми непрямого мовлення. Поліфонія стає однією з головних форм комунікативного спілкування в творах Емілі Дікінсон, під час обміну думками герої її поезій нарошують значимість думки, в такий спосіб народжується сенс буття [див.: 4; 28].

Дослідження лірики Емілі Дікінсон з позицій теорії діалогу є актуальним і дає змогу зробити певні узагальнення, оскільки раніше вона не застосовувалась до вивчення творчості поетеси, а відтак, це спонукало до пошуку формули розв'язання форм діалогічності в її поезіях.

З'ясування природи поетики авторки з позицій діалогізму, виокремлення форм та рівнів діалогу, окреслення ідейно-художніх особливостей кожного з них, а також аналіз механізмів їх створення у притаманних Емілі Дікінсон формах стало головною метою дослідження.

У дослідженні, крім традиційної для лірики «двополюсної» моделі суб'єктивної організації тексту («Я» і «не – Я»), окреслені рівні діалогічності. Діалогічна стратегія поетичного дискурсу письменниці стає процесом пошуку відповідей на питання щодо сенсу життя, місця людини у Всесвіті, де кожен може відчути, що його «Я» є такою ж часткою Універсуму, як і всі інші. Означена динаміка та розвиток сюжетів творів, в яких домінують мотиви «звернення», «зустрічі», «уподібнення» героїв. У внутрішньому комунікативному просторі поезій можуть

з'являтися інші суб'єкти дії та мовлення – голоси (двійники, діти, померлі). У більшості випадків їх важко ідентифікувати з тими «Я» і «не – Я», що їх було первісно задано в «експозиції» поезій. Оскільки саме несхожість, неідентичність суб'єктів є стимулом для розвитку діалогу, розширення суб'єктної сфери та виходу у сферу інтерсуб'єктивності. Окремі тексти можуть відповідати принципу діалогічності, якщо вони не містять мовних форм діалогу, завдяки наявності в них інформації про емоційний стан суб'єктів діалогічного спілкування. Кордони діалогу можуть бути більшими за межі окремо взятого вірша, діалог не закінчується із закінченням вірша. Зовні монологічний текст стає імпліцитним засобом розвитку діалогічної ситуації. Найчастіше в поезії Емілі Дікінсон зустрічаються автокомунікація та міжтекстовий системний діалог.

Окреслення і диференціація термінологічного інструментарію дослідження дозволили простежити діалогічний шлях пізнання та освоєння поетесою простору й часу. З'ясовано суть вузлових моментів діалогічних концепцій, що дозволяє зрозуміти, чому діалог став домінантою мистецького світовідчуття, формою особливого відання про світ. Аналіз хронотопу творів поетеси з позицій авторського діалогу дозволяє зрозуміти, що діалог є формою та шляхом прориву Емілі Дікінсон у світ відношень, де кожний із учасників змінює себе й «Іншого». Загальні образи поезій, тематичні домінанти, в яких вбачаються джерела світового порядку, підтверджують романтичну природу діалогу «Душа – світ» в ліриці поетеси. Поступальне оволодіння «розмаїттям форм руху» та створення діалогічних ситуацій у просторі й часовими вимірами світу відбувається шляхом кореляції «Я – світ».

Лірика Емілі Дікінсон становить факт дивовижного «опрозорення» поезії, нагадує про існування одвічної універсальної цілісності буття, яке реалізується у діалозі та завдяки йому. Зона діалогічного контакту в поезіях письменниці виявляє різні точки зору героїв, їхні відчуття та емоційні стани та створює конфлікти світів інтермодального (інтерсуб'єктивного) плану, де об'єднуються голоси як смислові позиції та підкреслюється їхня значимість для інтерпретації світу. Думка, народжена в такому діалозі, є розподіленим смислом, спільною етичною позицією, яка має допомогти людині запобігти конфліктам, оскільки ставить усіх у рівне становище паралельних, а не опозиційних світів.

Філософсько-культурне, релігійне підґрунтя поезики Емілі Дікінсон, становить синтез кодів різних горизонтів сприйняття життя: біблійного, класично-міфологічного, національного, індивідуально-особистісного. Романтична природа діалогу в поезії становить ядро світобачення поетеси.

Наголошується на історичних та культурних засадах пуританізму як відгалуженні християнства, акцентується міфопоетика тексту та образи-архетипи. Ключем діалогічної інтерпретації тут виступає певна «модель», що сприймається завдяки упізнаванню образно-естетичним «кодам» культурної епохи (романтизму), національної (американської, пуританської) традиції та індивідуально-авторського стилю.

Комунікативний простір лірики Емілі Дікінсон створюється завдяки специфіці релігійного світобачення поетеси та ідеї абсолютної рівнозначності «Я» і «Ти» як суб'єкта і об'єкта (Мартін Бубер) [див.: 5; 37]. «Ти» – це звернення до Бога, яке є необхідністю подолання жаху та відчаю перед нескінченністю ньютонівського Всесвіту, в якому людина відчувається маленькою, беззахисною і самотньою. Діалогізм у творчості Емілі Дікінсон набирає онтологічного забарвлення: обидва учасники діалогу в місці зустрічі певним чином змінюють один одного. «Затемнення Бога», за М. Бубером, є необхідним моментом у розвитку релігійності, який передуює виникненню нової релігії, у якій Бог з людиною знову вступають в діалог.

«Першою філософією» Емілі Дікінсон є зосередженість на «Іншому», що є етичним виміром та основою людської екзистенції (Емануель Левінас) [див.: 9; 25], почуття відповідальності за «Іншого» є моральним імперативом, який пронизуючи інтерсуб'єктивний простір, дає змогу особистості прилучитися до трансценденції, а отже, й до Бога, внаслідок чого діалог зі способу передачі смислу трансформується у спосіб смислоутворення. Відбувається усвідомлення «Іншого», а через нього – і буття, як буття-для-іншого. Відтак, буття для поетеси – це світ, який не є геометричним простором, але конкретизуванням місця та

взаємністю відносин. Бог постає передусім співрозмовником та посередником між людиною і людиною (зокрема, автором-читачем).

Виділяються діалоги душі та серця, які є тотожними зверненню до емоційного «Я» поетеси, тобто адресату її внутрішнього мовлення:

Proud of my broken heart, since thou didst break it,
Proud of the pain I did not feel till thee... [13; 704]

Пишаюся серцем розбитим тобою,

Пишаюся болем, якого не мала до цього... (№ 1736, переклад мій. – О. О.)

Момент автокомунікації підсилюється у тих фрагментах, де звернення сполучаються з запитаннями, проханнями до Бога надати відповіді щодо таємниць світобудови.

У поезії Емілі Дікінсон страх є одним із базових культурних концептів, що утримує в собі загальнолюдське, властиве людській природі і психіці та компенсується концептом «надії».

Таким чином, плинність життя та стадіальність процесу очікування спасіння й вічного життя стає генератором діалогічності поезій авторки. Інстинкт контакту та творчості визначає «персоніфікацію» створеного і виникнення розмови.

Аксіологічний центр поезій Емілі Дікінсон переміщується із життєво-сислового контексту читацького сприйняття у контекст уподібнення автора-творцю [див.: 7; 84]. В такий спосіб виникає поліфонія в ліриці письменниці. Відбувається усвідомлення скінченності індивідуального існування, «завершення» смерті та естетична перемога над нею [див.: 1; 45].

Онїрична та танатологічна символіка її творів стає метафорою оновлення життя. В ній виявляється зміст душевних переживань поетеси, які вона намагається приховати в сутінках суб'єктивного світовідчуття. Онїрична символіка влітається у прихований авторський коментар та викриває містичний бік людського буття як керівного рівня антропогенезу, що потаємно проектує особистість. Функція лейтмотиву сну в поезії Емілі Дікінсон полягає в утворенні натяків щодо природи загадкових явищ людської екзистенції та має провіденціальний сенс. Лейтмотив сну поєднує функцію індивідуалізації героя з функцією об'єктивізації світобудови. Для поетеси сон – це зустріч (діалог) із собою, «побачення» свідомості з позасвідомим комплексом уявлень. Діалогічна інтенційність проявляється саме у снах-одкровеннях.

Віра у безсмертя душі є світоглядним пафосом романтиків, чия свідомість визначається певною релігією. У поезії Емілі Дікінсон смерть, як і сон, стають воротами у вічність. Двоїстість людської природи, роздвоєння «Я» є підтвердженням паралельного існування мікрокосмосу (людини) та макрокосмосу (Всесвіту). Отже, поетесі властива трансцендентна спрямованість за межі іманентного світу, характерне романтичне сумування й незавершеність спілкування.

«Внутрішня людина» Емілі Дікінсон як автор-творець не може бути розкрита ні як об'єкт нейтрального аналізу, ні шляхом «вчування», вона розкривається в діалозі. Ідея починає жити, тобто формуватися тільки тоді, коли вступає в суттєві діалогічні відносини з іншими чужими ідеями. Проте не завжди вербалізація робить ідею доступною для інших. Завжди існує щось, що не можна висловити. Відтак, мовчання, у різних своїх формах – молитва, сповідь, каяття – стає різновидом діалогічного спілкування в поезії Емілі Дікінсон, оскільки породжує нові смислові утворення. Молитовне слово нарощує експресивність її художнього світу, активізує рефлексію, емоційний відгук читача, психологізує традиційну медитацію елегії як жанру. Сугестія сприяє інтонаційно-мовленнєвій організації тексту, а також створює підтекстову інформацію, яка й репрезентує «особистісні сенси» творчої натури поетеси.

На рівні мікродіалогу (внутрішній діалог людини, автокомунікація, під час якої внутрішній голос звучить у співвіднесеності з іншими голосами, погоджується чи бореться з ними), прихованої полеміки (на перший погляд, монолог направлений на свій предмет, а не проти чужого слова, та акцентує увагу уявного партнера у комунікаційному акті) та «великого діалогу» (поліфонія чи рівноправне багатоголосся носіїв своїх «правд», свідомість яких існує на тлі чужих свідомостей) спостерігаємо народження світу «співвідносних» смислових людських установок. Таким чином, діалогічна направленість поезій Емілі Дікінсон трансформується у «діалог епох» або «світовий діалог». У окресленому контексті діалогічна поезія авторки стає

способом виживання у самому процесі власної трансформації людини, здобуття нового модусу сумірності зі світом, що стрімко змінюється й урізноманітнюється.

«Механізми», що приводять людські думки та почуття до спільного сприйняття й розуміння, тобто інтерсуб'єктивність, аналізуються крізь призму феномена мовчання. Саме в мовчазній зверненості до абсолютного «Ти» Емілі Дікінсон має можливість зосередитися на вдосконаленні автономної форми свідчення як діалогічного аспекту людської самореалізації для подолання простору й часу, зокрема – на доведенні такої форми до рівня і якості справжньої художності власної поетики [див.: 8; 23].

Крім того, лінгвостилістичні мовні засоби сприяють невербальному комунікативному акту в поезіях письменниці. Це і пунктуація, і часовий зсув, граматичні конструкції умовного способу дії тощо. Виокремлені форми мовчання (молитва, сповідь, каяття) характеризуються комунікативною спрямованістю (зверненість, риторичність, натяк, тощо).

Паралельно проаналізовано релевантність феномена аскези західного та східнослов'янського (ісихазм) типів, що дозволяє «ідеалізувати» ці явища і представити їх не як унікальні, а як типові й властиві людині. Взаємність перспектив духовного сходження веде до формування такого знання, яке виступає як знання «кожного» та представляється об'єктивним та анонімним, а відтак, універсалізує бачення світу. «Антиципація смерті» є феноменом смислотворення в поетиці Емілі Дікінсон. Естетичне завершення буття Іншого – це і «завершення смерті» і «перемога» над нею.

Література:

1. Асмус В. Трансцендентальный идеализм и трансцендентальный метод Канта / Асмус В. // *Философия Канта и современность*. – М. : Мысль, 1974. – С. 32–72.
2. Батай Ж. Внутренний опыт / Батай Ж. ; [пер. с фр.]. – СПб. : РХГИ, 1996. – 336 с.
3. Батищев Г. Введение в диалектику творчества / Батищев Г. – СПб. : РХГИ, 1997. – 464 с.
4. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / Бахтин М. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
5. Бубер М. Два образа веры / Бубер М. ; [пер. с нем. / под ред. П. С. Гуревича, С. Л. Левит, С. В. Лезова]. – М. : Изд-во Республика, 1995. – 427 с.
6. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus ; [філософські дослідження] / Вітгенштайн Л. – К. : Основи, 1995. – 311 с.
7. Выжлицов Г. Аксиология культуры / Выжлицов Г. – СПб. : РХГИ, 1996. – 185 с.
8. Габермас Ю. Філософський дискурс модерну / Габермас Ю. – К. : Дух і Літера, 2001. – 375 с.
9. Левінас Е. Між нами: Дослідження думки-про-іншого / Левінас Е. // *Між нами: Дослідження думки-про-іншого*. – К. : Дух і Літера; Задруга, 1999. – С. 22–27.
10. Малахов В. Смысл жизни и нравственное отношение личности к миру / Малахов В. – М. : Знание, 1986. – 64 с.
11. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття / Мерло-Понті М. ; [пер. з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенка]. – К. : Український Центр духовної культури, 2001. – 552 с.
12. Хайдеггер М. Бытие и время / Хайдеггер М. – М.: Искусство, 1997. – 346 с.
13. *The Complete poems of Emily Dickinson / Emily Dickinson Poems / Ed. by H. Johnson*. – New York-Boston : Little, Brown and Company, 1955. – 770 p.

World's Polyphony in Emily Dickinson's Poetry

The research deals with an analysis of Emily Dickinson's poetry from the dialogue theory perspective. The communicative space of E. Dickinson's verse is represented by her religious, puritanic outlook. Besides, this space is clarified by the idea of the absolute equal positions «Me» and «You» in the world of relations. Values and the truth are born in the dialogue. So, author's ethical position is considered dominant.